

రామాయణం

Ramayanam

ఉచిత నోట్స్ PDF · 3 నోట్స్ · 25 Oct 2026

Medha AI ఉచిత స్టడీ మెటీరియల్. మీ పరీక్షకు నోట్స్, ప్రాక్టీస్, మాక్ టెస్టులు, పాత పేపర్ల కోసం **app.medhaai.in** లో ఉచితంగా మొదలుపెట్టండి.

1. ఏడు కాండలు, కథా క్రమం
2. రామాయణంలో ఎవరు ఎవరు
3. ఇక్ష్వాకు, విదేహ వంశాలు, ప్రదేశాలు, నదులు

1 ఏడు కాండలు, కథా క్రమం

వాల్మీకి రచించిన రామాయణం, అంటే ఆదికావ్యం (Adikavya), రాముని కథను ఏడు కాండలలో చెబుతుంది: అయోధ్యలో ఆయన జననం నుండి లంకలో రావణ వధ వరకు, చివరికి సరయూ నదిలో ప్రవేశం వరకు. ఈవో పేపర్ II (EO Paper II) ఒక ఘటన ఏ కాండలో ఉంది, ఎవరు ఏమి చేశారు, ఏ అస్త్రం లేదా వరం ఉపయోగపడింది అని అడుగుతుంది.

ముఖ్య వాస్తవాలు

- రచయిత: వాల్మీకి, ఆదికవి;** ఈ రచన **ఆదికావ్యం** (మొదటి కావ్యం), కథాకాలం **త్రేతాయుగం**. సుమారు **24,000 శ్లోకాలు**, ఏడు కాండలు; ప్రతి కాండ **సర్గలుగా** విభజించబడింది (సంప్రదాయం ప్రకారం మొత్తం 500). కాండ అంటే **చెరకుగడ కణపు**: కథ చెరకులా తీయనిది.
- వాల్మీకి కాక ముందు:** జనప్రియ సంప్రదాయం ప్రకారం దొంగ **రత్నాకరుడు**; "మర" (రామ అనే పదం తిరగబడినది) అని జపిస్తూ మారిపోయాడు.
- ఇతర పేర్లు:** **ఆదికావ్యం**, **సీతాచరిత్ర**, **శౌలస్త్యవధ** (పులస్త్యుడి మనుమని వధ), **సీతాయాశ్చరితం మహాత్**.
- ఎవరు ఎవరికి చెప్పారు:** **నారదుడు** వాల్మీకికి **సంక్షేప రామాయణాన్ని** (సంక్షిప్త కథ) **100 శ్లోకాలలో** చెప్పాడు; కావ్యం రచించమని **బ్రహ్మ** ఆదేశించాడు; వాల్మీకి దాన్ని **లవకుశులకు** నేర్పాడు, వారు రాముని అశ్వమేధంలో గానం చేశారు.
- మొదటి శ్లోకం** (మా నిషాద): శిష్యుడు **భరద్వాజునితో** వాల్మీకి వెళ్ళిన **తామస** నది ఒడ్డున ఒక వేటగాడు క్రౌంచ పక్షుల జంటలో ఒకదాన్ని కొట్టాడు. శోకం (శోకం) శ్లోకంగా (శ్లోకం) మారింది.
- ఏడు కాండలు, క్రమంలో** (సర్గల సంఖ్య కోర్పు పుస్తకం ప్రకారం):

సంఖ్య	కాండ (సర్గలు)	ప్రధాన ఘట్టాలు	ముగింపు
1	బాల (77)	జననం, విశ్వామిత్రుడు, తాటక, అహల్య, సీతా స్వయంవరం	పరశురాముని గర్వభంగం; అయోధ్యకు తిరుగు ప్రయాణం
2	అయోధ్య (119)	కైకేయి వరాలు, వనవాసం, దశరథుని మరణం, పాదుకలు	అత్రి, అనసూయ
3	అరణ్య (75)	దండకారణ్యం, పంచవటి, శూర్పణఖ, సీతాపహరణం	శబరి, పంప
4	కిష్కింధ (67)	హనుమంతుడు, సుగ్రీవుడు, వాలి వధ, అన్వేషణ, సంపాతి	మహేంద్రగిరిపై హనుమంతుడు
5	సుందర (68)	హనుమంతుని సముద్ర లంఘనం, అశోకవనంలో సీత, లంకా దహనం	చూడామణితో తిరిగి రాక
6	యుద్ధ (131)	సేతువు, యుద్ధం, రావణ వధ, అగ్నిపరీక్ష	పట్టాభిషేకం
7	ఉత్తర	సీతా పరిత్యాగం, లవకుశులు, అశ్వమేధం, రాముని నిర్యాణం	రాముడు సరయూలో ప్రవేశం

- రెండో కాండ = అయోధ్యకాండ** (2026లో అడిగారు). ఐదోది = **సుందరకాండ**, దీన్ని **పారాయణ కాండ** అని కూడా అంటారు (పారాయణకు చదువుతారు). ఆరోది = **యుద్ధకాండ** (లంకాకాండ), ఇదే **అతి పెద్దది**.
- వంశం:** రాముడు **సూర్యవంశం** (Suryavamsha)లోని **ఇక్ష్వాకు** శాఖకు చెందినవాడు. రాజధాని **సరయూ నది** ఒడ్డున ఉన్న **అయోధ్య**, రాజ్యం **కోసల**.

- **రాముడిగా ఎందుకు:** చైత్రుల ద్వారా పాలకులు జయవిజయులు రావణ, కుంభకర్ణులుగా జన్మించారు; రావణుని వరం మనుషులను, వానరులను కలుపుకోలేదు కాబట్టి వారిని వధించేందుకు విష్ణువు మనిషిగా అవతరించాడు.
- **వనవాసం: 14 సంవత్సరాలు.** అగస్త్యుని సలహాతో రాముడు నివసించిన పంచవటి (గోదావరి తీరం)లో సీతాపహరణం జరిగింది.
- **మాతలి** సలహాతో, అగస్త్యుడు ఇచ్చిన బ్రహ్మాస్త్రంతో రాముడు రావణుని వధించాడు.
- **శ్రీరామనవమి:** చైత్ర శుద్ధ నవమి (తెలుగు మాసం చైత్రం).

వివరణ

బాలకాండ.

- దశరథుడు అశ్వమేధ యాగం చేసి, తర్వాత మహర్షి ఋష్యశృంగుని ఆధ్వర్యంలో పుత్రకామేష్ఠి చేశాడు (APPSC స్పెల్లింగ్ లో Rushyasrunga). అగ్ని నుండి యజ్ఞపురుషుడు పాయసంతో వెలువడ్డాడు; ముగ్గురు రాణులు దాన్ని పంచుకున్నారు.
- జననాలు: కౌసల్యకు రాముడు, కైకేయికి భరతుడు, సుమిత్రకు లక్ష్మణ, శత్రుఘ్నులు (కవలలు).
- **మారీచ, సుబాహులు** తన యజ్ఞాన్ని పాడు చేస్తున్నందున విశ్వామిత్రుడు రాముని అడిగాడు; **వశిష్ఠుని** సలహాతో దశరథుడు అంగీకరించాడు. సరయూ నది ఒడ్డున విశ్వామిత్రుడు రామునికి బల, అతిబల విద్యలు ఉపదేశించాడు (ఆకలి, దప్పిక, అలసట ఉండవు).
- విశ్వామిత్రుని ఆజ్ఞతో రాముడు తాటకను వధించాడు; సంతోషించిన మహర్షి ప్రయోగ, ఉపసంహార మంత్రాలతో సహా ఎన్నో దివ్యాస్త్రాలు ఇచ్చాడు.
- **సిద్ధాశ్రమంలో** (ఒకప్పుడు వామనుడి ఆశ్రమం): **మానవాస్త్రం** (చంపని "శీతల బాణం") **మారీచుని** 100 యోజనాల దూరం సముద్రంలోకి విసిరింది, **ఆగ్నేయాస్త్రం సుబాహుడిని** వధించింది, మిగిలినవారిని **వాయవాస్త్రం** తరిమింది.
- దారిలో కథలు: విశ్వామిత్రుని వంశ కథ (**శోణ** నది వద్ద), **కుమారస్వామి** జననం (శివుని తేజస్సు, ఆరుగురు కృత్తికలు పాలిచ్చారు), **గంగావతరణం**, క్షీరసాగర మథనం (**విశాల** వద్ద), గౌతముని ఆశ్రమంలో రాముడు ప్రవేశించగానే శాప విముక్తి పొందిన **అహల్య**.
- **మిథిలలో** రాముడు **శివధనుస్సు**ను విరిచాడు. నాలుగు వివాహాలు ఉత్తర ఫల్గుణి నక్షత్రంలో జరిగాయి.
- తిరుగు ప్రయాణంలో **పరశురాముడు** సవాలు చేశాడు; రాముడు **విష్ణుధనుస్సుకు** నారి ఎక్కించగా పరశురాముడు తపస్సుకు **మహేంద్రగిరికి** వెళ్ళాడు.
- **క్రమం:** తాటక → సిద్ధాశ్రమం → అహల్య → శివధనుస్సు → పరశురాముడు.

అయోధ్యకాండ.

- పట్టాభిషేకం **చైత్ర మాసంలో పుష్యమి** నాడు నిర్ణయించబడింది. **మంధర** కైకేయి మనసు మార్చింది; కైకేయి **కోపగృహంలో** చేరింది.
- దేవాసుర యుద్ధంలో (**శంబరునితో** పోరులో) దశరథుడు ఇచ్చిన **రెండు వరాలను** కైకేయి కోరింది: **భరతునికి పట్టాభిషేకం, రామునికి 14 సంవత్సరాల వనవాసం.**
- రాముడు తన ఆభరణాలను **సుయజ్ఞానికి** ఇచ్చాడు; ముగ్గురూ నారచీరలు ధరించారు. **సుమంత్రుడు** రథం నడిపాడు; మొదటి రాత్రి **తామస** నది ఒడ్డున.
- **శృంగిబేరపురం** నిషాద రాజు **గుహుడు** గంగ దాటించాడు; సుమంత్రుని వెనక్కి పంపారు. **ప్రయాగలో భరద్వాజుని** దర్శించి, తెప్పపై యమున దాటి, **చిత్రకూటంలో** స్థిరపడ్డారు.
- ఒకప్పుడు శబ్దం విని బాణం వేసి (**శబ్దవేధి**) ఒక బాలుని చంపినప్పుడు, అతని అంధ తల్లిదండ్రులు ఇచ్చిన **శాపాన్ని** తలచుకుంటూ దశరథుడు పుత్రశోకంతో మరణించాడు.
- **గిరివ్రజం** (కేకయ) నుండి పిలిపించబడిన **భరతుడు** సింహాసనాన్ని నిరాకరించాడు. అతని **కోవిదార** ధ్వజం చూసి లక్ష్మణుడు దాడి అని అనుమానించాడు; రాముడు భరతుని నమ్మాడు. రాముడు **మందాకినీ** నదిలో **తర్పణం** విడిచాడు.

- భరతుడు రాముని **పాదుకలు** తీసుకుని 14 సంవత్సరాలు **నందిగ్రామం** నుండి పాలించాడు.
- **అత్రి** ఆశ్రమంలో కాండ ముగుస్తుంది; అక్కడ **అనసూయ** సీతకు ఆభరణాలు, అంగరాగం ఇచ్చింది.

అరణ్యకాండ.

- **దండకారణ్యంలో** రాముడు **విరాధుని** (కుబేరుని శాపం పొందిన గంధర్వుడు **తుంబురుడు**) వధించాడు; **శరభంగుడు** (తర్వాత అగ్నిలో ప్రవేశించాడు), **సుతీక్ష్ణుడు**, **అగస్త్యుడు**లను దర్శించాడు. అగస్త్యుడు విశ్వకర్మ చేసిన **వైష్ణవ ధనుస్సు**, అమ్ముల పాదులు, ఖడ్గం ఇచ్చి **పంచవటికి** పంపాడు.
- దశరథుని మిత్రుడు **జటాయువు** సీతను కాపాడతానన్నాడు. **శూర్పణఖ** సీతపైకి దూకగా లక్ష్మణుడు ఆమె ముక్కు, చెవులు కోశాడు.
- ఖరుడు మొదట **14** మంది రాక్షసులను పంపాడు (14 బాణాలతో హతులు), తర్వాత **దూషణుడు**, **త్రిశిరుడు**, **14,000** మందితో వచ్చాడు; **జనస్థానంలో** రాముడు ఒంటరిగా అందరినీ సంహరించాడు.
- రాముని రామో విగ్రహవాన్ ధర్మః అని పొగడిన **మారీచుడు బంగారు లేడి** అయ్యాడు. సన్యాసి వేషంలో రావణుడు సీతను ఎత్తుకుపోయాడు; ఆమె ఒక కొండపై ఉన్న వానరుల మధ్య తన ఆభరణాలు జారవిడిచింది. **జటాయువు** పోరాడి, రెక్కలు తెగి, రామునికి చెప్పి ప్రాణం విడిచాడు.
- శాప విముక్తుడైన **కబంధుడు** రాముని సుగ్రీవుని వద్దకు పంపాడు. **మతంగ మహర్షి** శిష్యురాలు **శబరి పంప** సమీపంలో రామునికి ఆతిథ్యమిచ్చింది.

కిష్కింధకాండ.

- బ్రహ్మచారి వేషంలో **హనుమంతుడు ఋష్యమూకం** వద్ద రాముని కలిశాడు; వేదాలు, వ్యాకరణం తెలిసినవాడే ఇంత చక్కగా మాట్లాడగలడని రాముడు అన్నాడు. రాముడు, **సుగ్రీవుడు అగ్నిసాక్షిగా** మైత్రి చేసుకున్నారు.
- రాముడు **దుందుభి** కళేబరాన్ని తన్ని దూరం విసిరాడు, ఒకే బాణంతో **ఏడు సాల వృక్షాలను** ఛేదించాడు. మొదటి ద్వంద్వ యుద్ధంలో అన్నదమ్ములు ఒకేలా కనిపించారు; రెండోసారి సుగ్రీవుని గుర్తు పట్టేందుకు **గజపుష్పి** లత వేశారు, రాముడు చెట్టు చాటు నుండి **వాలిని** వధించాడు.
- సుగ్రీవునికి పట్టాభిషేకం, **అంగదుడు** యువరాజు. వర్షాకాలపు నాలుగు నెలలు రాముడు **ప్రస్తవణ** పర్వతంపై గడిపాడు; కోపించిన లక్ష్మణుని **తార** శాంతింపజేసింది.
- అన్వేషణ బృందాలు, **ఒక నెల** గడువుతో:

దిశ	నాయకుడు
తూర్పు	వినతుడు
పడమర	సుషేణుడు
ఉత్తరం	శతబలి
దక్షిణం	అంగదుడు (హనుమంతుడు, జాంబవంతుడు, నీలుడితో)

- రాముడు హనుమంతునికి తన **ఉంగరం** ఇచ్చాడు. **ఋక్షబిలం** గుహలో తపస్విని **స్వయంప్రభ** దక్షిణ బృందానికి ఆహారం పెట్టింది. ప్రాయోపవేశానికి సిద్ధమైన వారిని జటాయువు అన్న **సంపాతి** కలిసి, సీత **100 యోజనాల** దూరంలోని లంకలో ఉందని చెప్పాడు.
- **జాంబవంతుడు** హనుమంతునికి అతని శక్తిని గుర్తు చేశాడు; హనుమంతుడు **మహేంద్రగిరి** ఎక్కాడు.

సుందరకాండ.

- సముద్రం మీదుగా, క్రమంలో: **మైనాకుడు** విశ్రాంతి ఇవ్వబోయాడు; నాగమాత **సురస** పరీక్షించింది; నీడను పట్టి లాగే **సింహికను** వధించాడు; **త్రికూట** పర్వతంపై దిగి, లంకకు కాపలా అయిన **లంకిణిని** జయించాడు.

- **అశోకవనంలో శింశుపా** వృక్షం మీద నుండి సీతను చూశాడు. రావణుడు ఆమెకు **రెండు నెలల** గడువు ఇచ్చాడు; రావణుని పతనాన్ని సూచించే తన కలను **త్రిజట** చెప్పింది.
- హనుమంతుడు రాముని ఉంగరం ఇచ్చి, గుర్తులుగా ఆమె **చూడామణిని**, **కాకాసుర** వృత్తాంతాన్ని తీసుకున్నాడు; తనను మోసుకుపోవడానికి సీత ఒప్పుకోలేదు.
- వనాన్ని ధ్వంసం చేసి, **జంబుమాలిని**, **అక్షకుమారుని** వధించాడు; **ఇంద్రజిత్తు** బ్రహ్మాస్త్రానికి **గౌరవంగా**, **రావణుని కలిసేందుకు** కట్టుబడ్డాడు. దూతను చంపడం తగదని **విభీషణుడు** అడ్డు చెప్పగా అతని తోకకు నిప్పు పెట్టారు; **విభీషణుని ఇల్లు** తప్పు లంకను దహనం చేశాడు.
- **అరిష్ట** పర్వతం నుండి మహేంద్రగిరికి తిరిగి దూకాడు. వానరులు సుగ్రీవుని **మధువనాన్ని** (కాపలా **దధిముఖుడు**) దోచుకున్నారు. "**దృష్టా దేవీ**" (సీతను చూశాను) అని హనుమంతుడు చెప్పగా రాముడు అతన్ని కౌగిలించుకున్నాడు.

యుద్ధకాండ.

- **నలుగురు అనుచరులతో విభీషణుడు** రావణుని విడిచి శరణు కోరాడు (**శరణాగతి**); రాముడు సముద్ర జలంతో అతన్ని లంకా రాజుగా అభిషేకించాడు.
- **మూడు రాత్రుల** తర్వాత **సముద్రుడు** ప్రత్యక్షమయ్యాడు. **నలుడు** (విశ్వకర్మ కుమారుడు) 100 యోజనాల పొడవు, 10 యోజనాల వెడల్పు గల **సేతువును ఐదు రోజుల్లో** నిర్మించాడు (రోజుకు 14, 20, 21, 22, 23 యోజనాలు).
- **శుకుడు**, **సారణుడు** సైన్యంపై గూఢచర్యం చేశారు. **అంగదుడు** రాయబారిగా వెళ్ళి రావణుని గోపుర శిఖరాన్ని పడగొట్టాడు.
- **విద్యుజ్జహ్వరుడు** రాముని మాయా శిరస్సు చేశాడు; అది మాయ అని విభీషణుని భార్య **సరమ** సీతకు చెప్పింది. **మాల్యవంతుడు** సంధి చేసుకోమని సలహా ఇచ్చాడు.
- లంక ద్వారాలు:

ద్వారం	రావణుని పక్షం	రాముని పక్షం
తూర్పు	ప్రహస్తుడు	నీలుడు
దక్షిణం	మహాపార్శ్వడు, మహోదరుడు	అంగదుడు
పడమర	ఇంద్రజిత్తు	హనుమంతుడు
ఉత్తరం	రావణుడు, శుక సారణులతో	రాముడు , లక్ష్మణుడు

- **ఇంద్రజిత్తు** సోదరులను **నాగపాశంతో** బంధించాడు; **గరుడుడు** విడిపించాడు. మొదటి ద్వంద్వ యుద్ధంలో రావణుడు రథం, కిరీటం కోల్పోగా రాముడు విశ్రాంతి తీసుకుని రమ్మని పంపాడు.
- నిద్ర లేపబడిన **కుంభకర్ణుడు** సుగ్రీవుని ఎత్తుకుపోగా, సుగ్రీవుడు అతని చెవులు, ముక్కు కొరికి తప్పించుకున్నాడు; రాముడు **ఐంద్రాస్తంతో** అతన్ని వధించాడు.
- నాలుగు ఓషధుల కోసం హనుమంతుడు హిమాలయాల నుండి **ఓషధి పర్వతాన్ని** తెచ్చాడు: **మృతసంజీవని**, **విశల్యకరణి**, **సౌవర్ణకరణి**, **సంధానకరణి** (APPSC కీలో **ద్రోణగిరి**).
- యాగం పూర్తి కాకముందే **నికుంభిల** వద్ద **లక్ష్మణుడు ఇంద్రజిత్తును** వధించాడు. రావణుని **శక్తి** ఆయుధం లక్ష్మణుని పడగొట్టగా **సుషేణుడు** బతికించాడు.
- **అగస్త్యుడు** రామునికి **ఆదిత్య హృదయం** ఉపదేశించాడు; రాముడు దాన్ని **మూడుసార్లు** జపించాడు. ఇంద్రుడు **మాతలితో** తన రథం పంపాడు; మాతలి **బ్రహ్మాస్త్రం** సూచించాడు; అది రావణుని గుండెను చీల్చింది.
- **విభీషణుడు** రావణునికి అంత్యక్రియలు చేసి, పట్టాభిషిక్తుడయ్యాడు. సీత **అగ్నిపరీక్షలో** నెగ్గింది. చనిపోయిన వానరులను ఇంద్రుడు బతికించాడు. **పుష్పక విమానం భరద్వాజుని** ఆశ్రమంలో ఆగింది; హనుమంతుడు ముందుగా **నందిగ్రామంలో** భరతుని వద్దకు వెళ్ళాడు.
- **వశిష్ఠుని** ఆధ్వర్యంలో **పట్టాభిషేకం**. సీత తన **ముత్యాల హారాన్ని** హనుమంతునికి ఇచ్చింది. లక్ష్మణుడు నిరాకరించడంతో **భరతుడు యువరాజు** అయ్యాడు.

ఉత్తరకాండ.

- రావణుని పుట్టుపూర్వోత్తరాలు, హనుమంతుని బాల్య కథ **అగస్త్యుడు** చెప్పాడు.
- ప్రజల నిందలను **భద్రుడు** రామునికి తెలిపాడు; గర్భవతి సీతను లక్ష్మణుడు గంగ ఒడ్డున విడిచిపెట్టాడు; **వాల్మీకి** ఆశ్రయం ఇచ్చాడు, **లవకుశులు** జన్మించారు. **శత్రుఘ్నుడు** **లవణాసురుని** వధించి **మధుర** నగరాన్ని స్థాపించాడు.
- రాముడు **రాజసూయం** చేయాలనుకున్నాడు; అది యుద్ధాలకు దారి తీస్తుందని **భరతుడు** వారించాడు, **లక్ష్మణుడు** **అశ్వమేధం** సూచించాడు. అది **గోమతి** తీరంలోని **నైమిశారణ్యంలో** జరిగింది. కవలలు **రోజుకు 20 సర్గల** చొప్పున రామాయణం గానం చేశారు. పవిత్రతపై ప్రమాణం చేయమని పిలవగా సీతను **భూదేవి** తీసుకుపోయింది.
- బ్రహ్మ పంపిన **కాలుడు** (కాలపురుషుడు) మరణ శిక్ష షరతుతో రామునితో ఏకాంతంగా మాట్లాడాడు; ఇక్ష్వాకులను శపిస్తానని **దుర్వాసుడు** బెదిరించడంతో లక్ష్మణుడు లోనికి వెళ్ళాడు. వశిష్ఠుని సలహాతో బహిష్కరించబడి, **సరయా** ఒడ్డున యోగంతో దేహం విడిచాడు.
- కుశునికి కుశావతి, లవునికి శ్రావస్తి** లభించాయి. **హనుమంతుడు, మైందుడు, ద్వివిదుడు** చిరంజీవులుగా ఉండాలని రాముడు దీవించాడు. రాముడు **సరయాలో** ప్రవేశించి విష్ణు రూపానికి చేరాడు; **సుగ్రీవుడు** సూర్యునిలో లీనమయ్యాడు.

అస్త్రాలు, వరాలు ఒక చూపులో.

అంశం	ఎవరిది / ఎవరి నుండి	ఉపయోగం
బల, అతిబల	విశ్వామిత్రుడు రామునికి	ఆకలి, అలసట ఉండవు
మానవాస్త్రం, ఆగ్నేయాస్త్రం, వాయవాస్త్రం	రాముడు	మారీచుని విసిరివేత, సుబాహుని వధ, మిగిలినవారు చెదిరిపోవడం
వైష్ణవ ధనుస్సు, అమ్మల పొదులు, ఖడ్గం	అగస్త్యుడు రామునికి	వనవాసం, యుద్ధం
నాగపాశం (నాగాస్త్రాలు)	ఇంద్రజిత్తు	రామలక్ష్మణుల బంధనం
ఐంద్రాస్త్రం	రాముడు; లక్ష్మణుడు	కుంభకర్ణుడు; ఇంద్రజిత్తు
శక్తి	రావణుడు	లక్ష్మణుని పడగొట్టడం
బ్రహ్మాస్త్రం	రాముడు (అగస్త్యుని కానుక)	రావణ వధ
చంద్రహాసం (ఖడ్గం)	శివుడు రావణునికి	రావణుని ఆయుధం
పుష్పక విమానం	కుబేరుడిది, రావణుడు లాక్కున్నది	అయోధ్యకు తిరుగు ప్రయాణం
రెండు వరాలు	దశరథుడు కైకేయికి	భరతునికి రాజ్యం, రామునికి వనవాసం

ఇతర భాషలలో రామకథ.

భాష లేదా ప్రక్రియ	కవి	రచన
తమిళం	కంబన్	కంబ రామాయణం
మలయాళం	ఎళుత్తచ్చన్	అధ్యాత్మ రామాయణం
కన్నడం	నాగచంద్రుడు	రామచంద్ర చరిత పురాణం
మరాఠీ	మోరోపంత్	ఎన్నో ఛందస్సులలో రామాయణాలు
కాశ్మీరీ	దివాకర ప్రకాశ భట్టు	కాశ్మీరీ రామాయణం

భాష లేదా ప్రక్రియ	కవి	రచన
సంస్కృత నాటకం	భాసుడు	ప్రతిమా నాటకం
సంస్కృత నాటకం	భవభూతి	ఉత్తర రామచరితం
సంస్కృత కావ్యం (ద్వ్యర్థి)	ధనంజయుడు	రాఘవ పాండవీయం
అవధీ	తులసీదాసు	రామచరితమానస్

ఆంధ్రప్రదేశ్ కోణం

- **తెలుగు రామాయణాలు.**
 - గోన బుద్ధారెడ్డి రచించిన **రంగనాథ రామాయణం** (13వ శతాబ్దం), ద్వీపద ఛందస్సులో, మొదటి సంపూర్ణ తెలుగు రామాయణం.
 - **భాస్కర రామాయణం** (14వ శతాబ్దం), హుళక్కి భాస్కరుడు తన కుమారుడు, శిష్యులతో కలిసి రచించిన చంపూకావ్యం.
 - కవయిత్రి **ఆతుకూరి మొల్ల** రచించిన **మొల్ల రామాయణం** (16వ శతాబ్దం), సంక్షిప్తంగా, సరళంగా ఉంటుంది.
 - **తిక్కన** రచించిన **నిర్వచనోత్తర రామాయణం**: వచనం లేకుండా పద్యాలలో మాత్రమే ఉత్తరకాండ.
 - **విశ్వనాథ సత్యనారాయణ** రచించిన **శ్రీమద్రామాయణ కల్పవృక్షం**, దీనికి **జ్ఞానపీఠ పురస్కారం** (Jnanpith, 1970) లభించింది.
- **ఆలయాలు.** ఒంటిమిట్ట కోదండరామాలయం (వైఎస్ఆర్ కడప)లో రాముడు, సీత, లక్ష్మణుడు ఒకే శిలలో ఉన్నారు; 2015 నుండి రాష్ట్ర శ్రీరామనవమి ఉత్సవాలు ఇక్కడే. **భద్రాచలం** (ఇప్పుడు తెలంగాణ) **భక్త రామదాసుతో** ముడిపడి ఉంది. **రామతీర్థం** (విజయనగరం) మరో రామ క్షేత్రం.

తరచూ చేసే పొరపాట్లు

X "రెండో కాండ అరణ్యకాండ." ✓ అది **అయోధ్యకాండ**; అరణ్యకాండ మూడోది.

X "పుత్రకామేష్ఠిని వశిష్ఠుడు నిర్వహించాడు." ✓ **ఋష్యశృంగుడు** నిర్వహించాడు.

X "సీతాపహరణం చిత్రకూటంలో జరిగింది." ✓ **పంచవటిలో**; చిత్రకూటం మొదటి వనవాస నివాసం.

X "లంకా దహనం కిష్కింధకాండలో ఉంది." ✓ **సుందరకాండలో**; సంపాతి వార్త కిష్కింధకాండలో.

X "రామో విగ్రహవాన్ ధర్మః అన్నది హనుమంతుడు." ✓ అన్నది **మారీచుడు**.

X "ఆదిత్య హృదయాన్ని విశ్వామిత్రుడు ఉపదేశించాడు." ✓ యుద్ధకాండలో **అగస్త్యుడు**.

X "రావణుడు నారాయణాస్త్రంతో హతుడయ్యాడు." ✓ **బ్రహ్మాస్త్రంతో**.

X "మిథిలలో రాముడు విష్ణుధనుస్సును విరిచాడు." ✓ విరిచింది **శివధనుస్సును**; పరశురాముని కోసం విష్ణుధనుస్సుకు నారి ఎక్కించాడు.

X "ఇంద్రజిత్తును రాముడు వధించాడు." ✓ **లక్ష్మణుడు**; రాముడు కుంభకర్ణుని వధించాడు.

X "ఉత్తర రామచరితం రామాయణానికి మరో పేరు." ✓ అది **భవభూతి నాటకం**.

X "కిష్కింధకాండలో 68 సర్గలు." ✓ 67; సుందరకాండలో 68.

X "రావణుడు సీతకు ఒక నెల గడువు ఇచ్చాడు." ✓ వాల్మీకిలో **రెండు నెలలు** (కోర్పు పుస్తకం ఒక నెల అంటుంది); ఒక నెలలోపు కాపాడమని సీత హనుమంతుని ద్వారా కోరింది.

X "రామునితో ఏకాంతంగా మాట్లాడటానికి యముడు వచ్చాడు." ✓ వాల్మీకిలో బ్రహ్మ పంపిన **కాలుడు** (కాలపురుషుడు); కోర్పు పుస్తకం యముడు అంటుంది.

X "అశ్వమేధం అయోధ్యలో జరిగింది." ✓ **గోమతి** తీరంలోని **నైమిశారణ్యంలో**.

త్వరిత పునశ్చరణ

- బాల, అయోధ్య, అరణ్య, కిష్కింధ, సుందర, యుద్ధ, ఉత్తర: సుమారు 24,000 శ్లోకాలు; యుద్ధకాండ అతి పెద్దది; సుందరకాండ = పారాయణ కాండ.
- నారదుని సంక్షేప రామాయణం (100 శ్లోకాలు); తామస తీరంలో మా నిషాద; బ్రహ్మ ఆదేశం; లవకుశులు గానం చేశారు.
- ఋష్యశృంగుని పుత్రకామేష్ఠి: తాటక; సిద్ధాశ్రమం (మానవాస్తవం, ఆగ్నేయాస్తవం); ఉత్తర ఫల్గుణిలో వివాహాలు.
- రెండు వరాలు; శృంగిబేరపురంలో గుహుడు; కోవిదార ధ్వజం; మందాకినిలో తర్పణం; నందిగ్రామంలో పాదుకలు.
- విరాధుడు = తుంబురుడు; గోదావరి తీరంలో పంచవటి; జనస్థానంలో 14,000; బంగారు లేడి మారీచుడు.
- ఏడు సాల వృక్షాలు; గజపుష్పి; అన్వేషణ: తూర్పు వినతుడు, పడమర సుషేణుడు, ఉత్తరం శతబలి, దక్షిణం అంగదుడు.
- మైనాకుడు → సురస → సింహిక → లంకిణి; శింశుపా వృక్షం; ఉంగరానికి చూడామణి; విభీషణుని ఇల్లు మిగిలింది.
- నలుని సేతువు: 100×10 యోజనాలు, 5 రోజుల్లో; నికుంభిల; ఆదిత్య హృదయం మూడుసార్లు; బ్రహ్మాస్తవం.
- ఉత్తర: భద్రుని సమాచారం; గోమతి తీరంలోని నైమిశారణ్యంలో అశ్వమేధం; కాలుడు, దుర్వాసుడు; కుశావతి, శ్రావస్తీ.
- తెలుగు: రంగనాథ (గోన బుద్ధారెడ్డి), మొల్ల, తిక్కన నిర్వచనోత్తర, విశ్వనాథ (జ్ఞానపీఠ్).

2 రామాయణంలో ఎవరు ఎవరు

ఈవో పేపర్ II (EO Paper II)లో రామాయణం ప్రశ్నలు చాలావరకు "ఎవరు ఎవరికి ఏమవుతారు" అనేవే: ఇక్ష్వాకు, విదేహ రాజవంశాలు, రావణుని కుటుంబం, వానరులు, మహర్షులు; ప్రతి వ్యక్తిని ఒక సంబంధం, ఒక కార్యంతో గుర్తుంచుకోండి, వారి పేర్లను దాచే బిరుదు నామాలను కూడా నేర్చుకోండి.

ముఖ్య వాస్తవాలు

అయోధ్య (ఇక్ష్వాకు వంశం, సూర్యవంశం).

- స్థాపకుడు **ఇక్ష్వాకుడు**, వైవస్వత మనువు కుమారుడు. ప్రసిద్ధ పూర్వీకులు: **సగరుడు, దిలీపుడు, భగీరథుడు, రఘు, అజుడు, తర్వాత దశరథుడు.**
- దశరథుని రాణులు, కుమారులు:

రాణి	ఆమె తండ్రి / పుట్టిల్లు	కుమారుడు(లు)	కోడలు
కౌసల్య	కోసల (సంప్రదాయం ప్రకారం)	రాముడు	సీత
కైకేయి	కేకయ రాజు అశ్వపతి	భరతుడు	మాండవి
సుమిత్ర	(పేరు లేదు)	లక్ష్మణుడు, శత్రుఘ్నుడు (కవలలు)	ఊర్మిళ, శ్రుతకీర్తి

- జన్మ నక్షత్రాలు:** రాముడు: చైత్ర శుద్ధ నవమి, పునర్వసు, కర్కాటక లగ్నం. భరతుడు: పుష్యమి. లక్ష్మణ, శత్రుఘ్నులు: ఆశ్లేష. నలుగురికీ పేర్లు పెట్టింది **వశిష్ఠుడు**.
- కులగురువు: **వశిష్ఠుడు**. మంత్రి, సారథి: **సుమంతుడు**. కైకేయి దాసి: **మంధర**. కైకేయి సోదరుడు: **యుధాజిత్తు**.
- శాంత:** దశరథుని కుమార్తె, ఆయన మిత్రుడు, **అంగ రాజ్యం** రాజు **రోమపాదుడు** (లోమపాదుడు) పెంచాడు; మహర్షి **విభాండకుని** కుమారుడు **ఋష్యశృంగుని** భార్య.
- నలుగురు సోదరుల కుమారులు: రాముడు: **లవుడు, కుశుడు**. లక్ష్మణుడు: **అంగదుడు, చంద్రకేతువు**. భరతుడు: **తక్షుడు, పుష్కలుడు**. శత్రుఘ్నుడు: **సుబాహుడు, శత్రుఘాతి**.

మిథిల (విదేహ).

- మిథిల రాజు **జనకుడు** (సీరధ్వజుడు). ఆయన **తమ్ముడు** సాంకాశ్య రాజు **కుశధ్వజుడు**.
- జనకుని కుమార్తెలు: **సీత** (నాగలి దున్నుతుండగా చాలులో దొరికింది), **ఊర్మిళ**. కుశధ్వజుని కుమార్తెలు: **మాండవి, శ్రుతకీర్తి**.
- జనకుని పురోహితుడు: **గౌతముడు**, అహల్యల కుమారుడు **శతానందుడు**.

లంక (రాక్షసులు).

- పులస్త్యుడు** (బ్రహ్మ కుమారులలో ఒకడు) → **విశ్రవసుడు** → రావణుడు, అతని తోబుట్టువులు. రావణుడు పులస్త్యుని **మనుమడు** (పౌలస్త్యుడు).
- విశ్రవసుని భార్యలు: **కైకసి** (రాక్షసుడు **సుమాలి** కుమార్తె) **రావణుడు, కుంభకర్ణుడు, శూర్పణఖ, విభీషణుడు**లకు జన్మనిచ్చింది; మరో భార్య (దేవవర్ణిని, పురాణాలలో ఇలవిడ) **కుబేరునికి** జన్మనిచ్చింది; అతడు రావణుని **సవతి** సోదరుడు.
- రావణుని పట్టపురాణి: **మయుడు** (మయాసురుడు), అప్పరస హేమల కుమార్తె **మండోదరి**. వారి కుమారుడు: **ఇంద్రజిత్తు** (మేఘనాదుడు); **అక్షకుమారుడు** కూడా.
- విభీషణుని భార్య: **సరమ**. కుంభకర్ణుని భార్య: **వజ్రజ్వాల**; కుమారులు **కుంభుడు, నికుంభుడు**.
- తాటక** కుమారులు: **మారీచుడు, సుబాహుడు. దూషణుడు** సేనాపతిగా **ఖరుడు** జనస్థానాన్ని పాలించాడు.

వానరులు, పక్షులు: దేవతల అంశలతో జననం (బాలకాండ).

దేవత	ఎవరిగా జన్మించాడు	దేవత	ఎవరిగా జన్మించాడు
బ్రహ్మ	జాంబవంతుడు (భల్లూక రాజు)	ఇంద్రుడు	వాళి
సూర్యుడు	సుగ్రీవుడు	వాయువు	హనుమంతుడు
విశ్వకర్మ	నలుడు	అగ్ని	నీలుడు
వరుణుడు	సుషేణుడు	కుబేరుడు	గంధమాదనుడు
అశ్వినీ దేవతలు	మైందుడు, ద్వివిదుడు	పర్వస్యుడు	శరభుడు
బృహస్పతి	తారుడు (మగ వానరుడు)		

- **వాళి, సుగ్రీవుడు** సోదరులు. వాళి భార్య **తార** (సుషేణుని కుమార్తె), కుమారుడు **అంగదుడు**. సుగ్రీవుని భార్య **రుమ**.
- **హనుమంతుడు**: **అంజన**, **కేసరి**ల కుమారుడు, **వాయువు** అంశతో జన్మించాడు; సుగ్రీవుని మంత్రి.
- **జటాయువు, సంపాతి** (అన్న) గద్దలు, **అనూరుని** (అరుణుడు) కుమారులు. జటాయువు **దశరథుని మిత్రుడు**.

ఎవరు ఎవరిని వధించారు.

హతుడు	వధించినవారు	హతుడు	వధించినవారు
తాటక, సుబాహుడు	రాముడు	అక్షకుమారుడు, జంబుమాలి	హనుమంతుడు
విరాధుడు, కబంధుడు	రాముడు, లక్ష్మణుడు	ధూమ్రాక్షుడు, అకంపనుడు	హనుమంతుడు
ఖర, దూషణ, త్రిశిరులు	రాముడు	దేవాంతకుడు, త్రిశిరుడు, నికుంభుడు	హనుమంతుడు
మారీచుడు, వాళి	రాముడు	నరాంతకుడు, వజ్రదంష్టుడు	అంగదుడు
ప్రహస్తాడు, మహోదరుడు	నీలుడు	కుంభుడు	సుగ్రీవుడు
మకరాక్షుడు, కుంభకర్ణుడు	రాముడు	అతికాయుడు, ఇంద్రజిత్తు	లక్ష్మణుడు
రావణుడు	రాముడు	లవణాసురుడు	శత్రుఘ్నుడు

బిరుదు నామాలు ("ఎవరిని ... అంటారు" అని అడుగుతారు).

పేరు	వ్యక్తి	పేరు	వ్యక్తి
దాశరథి, రాఘవుడు, కాకుత్స్థుడు	రాముడు	సౌమిత్రి	లక్ష్మణుడు
జానకి, వైదేహి, మైథిలీ	సీత	ఆంజనేయుడు, మారుతి, కేసరీనందనుడు	హనుమంతుడు
దశగ్రీవుడు, దశకంఠుడు	రావణుడు	మేఘనాదుడు	ఇంద్రజిత్తు
గాధేయుడు, కౌశికుడు	విశ్వామిత్రుడు	దేవర్షి	నారదుడు
ఆదికవి, ప్రాచేతసుడు	వాల్మీకి	వైశ్రవణుడు	కుబేరుడు
ఋక్షరాజు	జాంబవంతుడు	వైసతేయుడు, గరుత్మాంతుడు	గరుడుడు

వివరణ

మహర్షులు, వారి పాత్రలు.

మహర్షి	కథలో పాత్ర
వశిష్ఠుడు	కులగురువు; రాకుమారులకు పేర్లు పెడతాడు; రాముని పట్టాభిషేకం చేస్తాడు
విశ్వమిత్రుడు	యజ్ఞం కోసం రాముని తీసుకువెళ్తాడు; అస్త్రాలు ఇస్తాడు; మిథిలకు నడిపిస్తాడు
ఋష్యశృంగుడు	విభాండకుని కుమారుడు; పుత్రకామేష్టి నిర్వహిస్తాడు; శాంత భర్త
గౌతముడు / అహల్య	భర్త శాపం నుండి అహల్యకు రాముని ద్వారా విముక్తి
భరద్వాజుడు	వెళ్ళేటప్పుడు, తిరిగి వచ్చేటప్పుడు ప్రయాగలో రామునికి ఆతిథ్యం
అత్రి / అనసూయ	అనసూయ సీతకు ఆభరణాలు ఇస్తుంది
అగస్త్యుడు (భార్య లోపాముద్ర)	ఆయుధాలు ఇస్తాడు, రాముని పంచవటికి పంపుతాడు, ఆదిత్య హృదయం ఉపదేశిస్తాడు
మతంగ మహర్షి	శబరి గురువు; ఆయన శాపం వాలిని ఋష్యమూకానికి దూరంగా ఉంచుతుంది
వాల్మీకి	సీతకు ఆశ్రయం ఇస్తాడు; లవకుశులకు విద్య నేర్పుతాడు
పరశురాముడు	జమదగ్ని కుమారుడు; విష్ణుధనుస్సుతో రాముని పరీక్షిస్తాడు

విశ్వమిత్రుని వంశం, ఉన్నతి.

- వంశం: కుశుడు → కుశనాభుడు → గాధి → విశ్వమిత్రుడు. అందుకే కౌశికుడు (కుశుని వంశం), గాధేయుడు (గాధి కుమారుడు). ఆయన అక్క సత్యవతి, మహర్షి ఋషికుని భార్య, కౌశికి నదిగా మారింది.
- రాజుగా ఉన్నప్పుడు వశిష్ఠుని కామధేనువు శబళను బలవంతంగా తీసుకోవాలని చూశాడు; వశిష్ఠుని బ్రహ్మాదండం ముందు అతని సైన్యం, బ్రహ్మాస్త్రం కూడా విఫలమయ్యాయి. రాజబలం కంటే తపోబలం గొప్పదని గ్రహించాడు.
- తపస్సుతో రాజుని నుండి బ్రహ్మర్షి స్థాయికి ఎదిగాడు. ఈ మధ్యలో త్రిశంకునికి స్వర్గం సృష్టించాడు, పుష్కర తీర్థంలో అంబరీషుడి యాగంలో శునశ్శేపుని కాపాడాడు, మేనక వల్ల తపస్సు భంగమైంది. వశిష్ఠుడు కూడా అంగీకరించినప్పుడే బ్రహ్మర్షి అయ్యాడు.

సహాయకులు, ఇతరులు.

- గుహుడు: శృంగిబేరపురం నివాస నాయకుడు, రాముని మిత్రుడు.
- శబరి: మతంగుని ఆశ్రమంలో గురువులకు సేవ చేసిన భక్తురాలు; రామునికి ఆతిథ్యమిచ్చి అగ్నిలో ప్రవేశిస్తుంది.
- విరాధుడు: కుబేరుని శాపం పొందిన గంధర్వుడు తుంబురుడు. కబంధుడు: అహంకారం వల్ల మహర్షి స్థూలశిరుని శాపం, తర్వాత ఇంద్రుని వజ్రాయుధం దెబ్బతో తల లేని రూపం; రాముని సుగ్రీవుని వద్దకు పంపుతాడు.
- స్వయంప్రభ: అన్వేషణ బృందానికి ఆహారం పెట్టిన ఋక్షబిలం గుహలోని తపస్విని.
- మాయావి: గుహలో వాలితో పోరాడిన రాక్షసుడు, వాలి-సుగ్రీవుల వైరానికి మూలం. దుందుభి: రాముడు కళేబరాన్ని తన్ని విసిరిన దున్నపోతు రాక్షసుడు.
- కాంచనమాల: ఇంద్రుడు వాలికి ఇచ్చిన బంగారు హారం; మరణిస్తున్న వాలి దాన్ని అంగదుని బాధ్యతతో పాటు సుగ్రీవునికి ఇచ్చాడు.
- త్రిజట: అశోకవనంలోని రాక్షసి; ఆమె కల రావణుని పతనాన్ని సూచిస్తుంది.
- సుషేణుడు: వానర వైద్యుడు, తార తండ్రి; లక్ష్మణుని బతికించాడు.
- దధిముఖుడు: సుగ్రీవుని మేనమామ, మధువనం కాపలాదారు.
- రాముని ఆభరణాలు పొందినవాడు సుయజ్ఞుడు; సీతపై నిందను తెలిపినవాడు భద్రుడు; మాతలి ఇంద్రుని సారథి.

రాక్షస పక్షం.

- సుందుని భార్య **తాటక**, ఆమె కుమారుడు మారీచుడు **అగస్త్యుని** శాపంతో రాక్షసులయ్యారు.
- మొదట లంకను పాలించినది, **పుష్పకం** యజమాని **కుబేరుడు**; రావణుడు అతన్ని తరిమివేశాడు.
- **ప్రహస్తుడు** రావణుని సర్వ సైన్యాధిపతి; అతని కుమారుడు **జంబుమాలి** హనుమంతుని చేతిలో హతుడు. **శుకుడు**, **సారణుడు** రావణుని గూఢచారులు.
- **సుమాలి** (రావణుని తాత, తల్లి తరపు) సోదరుడు **మాల్యవంతుడు** సీతను తిరిగి ఇచ్చేయమని సలహా ఇచ్చాడు.
- **విద్యుజ్జిహ్వుడు** (1): శూర్పణఖ భర్త, రావణుడే చంపాడు. **విద్యుజ్జిహ్వుడు** (2): రాముని మాయా శిరస్సు చేసిన మాంత్రికుడు.
- ఆ శిరస్సు మాయ అని విభీషణుని భార్య **సరమ** సీతకు చెబుతుంది.
- సీతను తిరిగి ఇచ్చేయమని **మండోదరి** రావణునికి సలహా ఇచ్చింది (2026లో అడిగారు: రావణుని భార్య, మయాసురుని కుమార్తె).
- **ఖరదూషణులు జనస్థానాన్ని** పాలించారు (2023లో అడిగారు: "జనస్థానంలోని రాక్షస నాయకులు").

వ్యక్తులవారీగా వరాలు, శాపాలు.

- **కైకేయి**: దశరథుని నుండి రెండు వరాలు.
- **దశరథుడు**: తాను బాణం వేసిన బాలుని అంధ తల్లిదండ్రులు శపించారు; అతను కూడా పుత్రశోకంతో మరణిస్తాడు.
- **రావణుడు**: బ్రహ్మ వరం (దేవతలు తదితరుల నుండి రక్షణ, మనుషుల నుండి కాదు); శివుని నుండి **చంద్రహాసం**; కైలాస ఘట్టం తర్వాత శివుడు "రావణుడు" అని పేరు పెట్టాడు.
- **కుంభకర్ణుడు**: ఇంద్రుని పీఠానికి బదులు దీర్ఘ నిద్ర. **విభీషణుడు**: ధర్మంపై నిలిచే మనస్సు.
- **హనుమంతుడు**: ఇంద్రుని వజ్రాయుధం అతని దవడకు (హనువు) తగిలినప్పుడు దేవతలు వరాలు ఇచ్చారు; జాంబవంతుడు గుర్తు చేసే వరకు తన శక్తిని మరచిపోయేలా ఒక శాపం ఉంది.
- **ఇంద్రజిత్తు**: **ఇంద్రుని** జయించి ఆ పేరు పొందాడు; అతని **నికుంభిల** యాగం పూర్తయితే అతను అజేయుడవుతాడు.

ఆంధ్రప్రదేశ్ కోణం

- **తెలుగు రూపాలు**: తెలుగు ప్రశ్నపత్రంలో దశరథుడు, సీతమ్మ, లక్ష్మణుడు, హనుమంతుడు, విభీషణుడు, రావణుడు వంటి తెలుగు రూపాలు వస్తాయి. ప్రతి పేరుకు సంస్కృత, తెలుగు రెండు రూపాలనూ గుర్తించగలగాలి.
- **లేపాక్షి** (శ్రీ సత్యసాయి జిల్లా): జటాయువు ఇక్కడ పడిపోయాడని, రాముడు "లే పక్షి" (లే, పక్షి) అన్నాడని స్థానిక సంప్రదాయం.
- **ఒంటిమిట్ట** (వైఎస్ఆర్ కడప): రాముడు, సీత, లక్ష్మణుల విగ్రహాన్ని **జాంబవంతుడు** ప్రతిష్ఠించాడని స్థానిక సంప్రదాయం.
- **భద్రాచలం** (ఇప్పుడు తెలంగాణ) **భద్రుని** పేరు మీద వచ్చింది; అతని శిరస్సు (కొండ) మీద రాముడు నిలిచాడని చెబుతారు.

తరచూ చేసే పొరపాట్లు

X "కుశధ్వజుడు జనకుని కుమారుడు." ✓ జనకుని **తమ్ముడు**.

X "మాండవి, శ్రుతకీర్తి జనకుని కుమార్తెలు." ✓ **కుశధ్వజుని** కుమార్తెలు; జనకుని కుమార్తెలు సీత, ఊర్మిళ.

X "భరతుడు సుమిత్ర కుమారుడు." ✓ **కైకేయి** కుమారుడు; సుమిత్రకు లక్ష్మణ, శత్రుఘ్నులు.

X "శాంత దశరథుని కుమారులలో ఒకరి భార్య." ✓ ఆమె దశరథుని **కుమార్తె**, **ఋష్యశృంగుని** భార్య.

X "మండోదరి రావణుని సోదరి." ✓ అతని **భార్య**, **మయూని** కుమార్తె; సోదరి **శూర్పణఖ**.

X "రావణుడు పులస్త్యుని కుమారుడు." ✓ **విశ్రవసుని** కుమారుడు, పులస్త్యుని మనుమడు.

X "కుబేరుడు కైకసి కుమారుడు." ✓ విశ్రవసునికి **మరో భార్య** ద్వారా కుమారుడు.

X "జటాయువు అన్న." ✓ అన్న **సంపాతి**.

X "వాలి సూర్యుని కుమారుడు." ✓ వాలి ఇంద్రుని కుమారుడు; **సుగ్రీవుడు** సూర్యుని కుమారుడు.

X "తార సుగ్రీవుని భార్య." ✓ **వాలి** భార్య (సుషేణుని కుమార్తె); సుగ్రీవుని భార్య **రుమ**.

X "నరాంతకుని హనుమంతుడు వధించాడు." ✓ **అంగదుడు**; హనుమంతుడు దేవాంతకుని వధించాడు.

X "వైనతేయుడు అంటే హనుమంతుడు." ✓ **వైనతేయుడు** గరుడుడు; **సామిత్రి** లక్ష్మణుడు, **గాధేయుడు** విశ్వామిత్రుడు.

త్వరిత పునశ్చరణ

- కౌసల్య-రాముడు, కైకేయి-భరతుడు, సుమిత్ర-లక్ష్మణ, శత్రుఘ్నులు; పేర్లు పెట్టింది వశిష్ఠుడు.
- రాముడు పునర్వసు, భరతుడు పుష్యమి, లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు ఆశ్లేష.
- సీత, ఊర్మిళ: జనకుని కుమార్తెలు; మాండవి, శ్రుతకీర్తి: కుశధ్వజుని (జనకుని తమ్ముడు) కుమార్తెలు.
- శాంత (అంగ రాజు రోమపాదుడు) విభాండకుని కుమారుడు ఋష్యశృంగుని వివాహం చేసుకుంది.
- కుశుడు → కుశనాభుడు → గాధి → విశ్వామిత్రుడు; సత్యవతి కౌశికీ నదిగా మారింది.
- పులస్త్యుడు → విశ్రవసుడు + కైకసి (సుమాలి కుమార్తె) → రావణుడు, కుంభకర్ణుడు, విభీషణుడు, శూర్పణఖ; కుబేరుడు సవతి సోదరుడు.
- మండోదరి (మయుని కుమార్తె); సరమ (విభీషణుడు); వజ్రజ్వాల (కుంభకర్ణుడు); మాల్యవంతుడు సుమాలి సోదరుడు.
- అంశలు: బ్రహ్మ-జాంబవంతుడు, ఇంద్రుడు-వాలి, సూర్యుడు-సుగ్రీవుడు, వాయువు-హనుమంతుడు, విశ్వకర్మ-నలుడు, అగ్ని-నీలుడు, అశ్వినులు-వైందుడు, ద్వివిదుడు.
- తార-వాలి-అంగదుడు; తార తండ్రి సుషేణుడు; రుమ-సుగ్రీవుడు; సంపాతి అన్న, జటాయువు తమ్ముడు.
- లక్ష్మణుడు: అతికాయుడు, ఇంద్రజిత్తు; నీలుడు: ప్రహస్తుడు; అంగదుడు: నరాంతకుడు; సుగ్రీవుడు: కుంభుడు.

3 ఇక్ష్వాకు, విదేహ వంశాలు, ప్రదేశాలు, నదులు

రాముడు సరయూ నది ఒడ్డున ఉన్న అయోధ్య నుండి కోసలను పాలించిన ఇక్ష్వాకు సూర్యవంశానికి, సీత మిథిల నుండి పాలించిన నిమి, జనకుల విదేహ వంశానికి చెందినవారు; వనవాసం రాముని సరయూ నుండి దక్షిణంగా గంగ, యమున, గోదావరి దాటించి పంప తీరంలోని కిష్కింధకు, సముద్రం దాటి త్రికూట పర్వతంపై ఉన్న లంకకు తీసుకువెళ్ళింది.

ముఖ్య వాస్తవాలు

ఇక్ష్వాకు (సూర్య) వంశం

- **సూర్యవంశం** (Suryavamsha): బ్రహ్మ → మరీచి → కశ్యపుడు → **వివస్వతుడు** (సూర్యుడు) → **వైవస్వత మనువు** → స్థాపకుడు **ఇక్ష్వాకుడు**.
- ప్రధాన పేర్లు (కోర్సు పుస్తకం చార్టు): వైవస్వత మనువు → ఇక్ష్వాకుడు → **కకుత్స్థుడు** → **దిలీపుడు** → **రఘు** → **అజుడు** → **దశరథుడు**.
- రాజ్యం **కోసల**, రాజధాని **సరయూ నది** ఒడ్డున ఉన్న **అయోధ్య**. కులగురువు: **వశిష్ఠుడు**. సారథి, మంత్రి: **సుమంత్రుడు**.
- **త్రిశంకుడు**: విశ్వామిత్రుడు అతన్ని సశరీరంగా స్వర్గానికి పంపాడు. యువనాశ్వుని కుమారుడు **మాంధాత**: గొప్ప చక్రవర్తి.
- **సగరుడు** (ఇక్ష్వాకు రాజు): అతని అశ్వమేధ అశ్వాన్ని **ఇంద్రుడు** దొంగిలించాడు; అతని **60,000 మంది కుమారులు** దాన్ని **పాతాళంలో** మహర్షి **కపిలుని** వద్ద కనుగొని భస్మమయ్యారు.
- సగరుడు → **అసమంజుడు** → **అంశుమంతుడు** → **దిలీపుడు** → **గంగను** భూమికి దించిన **భగీరథుడు**. అందుకే **గంగ భాగీరథి**.
- **దశరథుని తండ్రి అజుడు**; అజుని రాణి: విదర్భ రాకుమార్తె **ఇందుమతి**.
- దశరథుని రాణులు: **కౌసల్య**, **కైకేయి** (కేకయ రాజు అశ్వపతి కుమార్తె), **సుమిత్ర**.

విదేహ వంశం (జనకుని కుటుంబం)

- స్థాపకుడు ఇక్ష్వాకుని కుమారుడు **నిమి**. అతని కుమారుడు **మిథి** పేరు మీదుగా **విదేహ** రాజధానికి **మిథిల** అనే పేరు వచ్చింది.
- ఈ వంశంలోని **దేవరాతునికి శివధనుస్సు** భద్రపరచమని ఇవ్వబడింది. రాముడు దాన్ని విరిచాడు.
- **హ్రస్వరోమునికి** ఇద్దరు కుమారులు: **సీరధ్వజ జనకుడు** (సీత తండ్రి), **కుశధ్వజుడు** (తమ్ముడు). జనకుని రాణి: **సునయన**.
- ధనుస్సు, సీత కోసం మిథిలను ముట్టడించిన సాంకాశ్య రాజు **సుధన్వుని** జనకుడు వధించిన తర్వాత **కుశధ్వజుడు సాంకాశ్యను** పాలించాడు.
- జనకుని పురోహితుడు: **గౌతముడు**, **అహల్యల** కుమారుడు **శతానందుడు**.

నాలుగు వివాహాలు

రాకుమారుడు	భార్య	ఆమె తండ్రి
రాముడు	సీత	సీరధ్వజ జనకుడు
లక్ష్మణుడు	ఉర్మిళ	సీరధ్వజ జనకుడు
భరతుడు	మాండవి	కుశధ్వజుడు
శత్రుఘ్నుడు	శ్రుతకీర్తి	కుశధ్వజుడు

లంక వంశం

- బ్రహ్మ → పులస్త్యుడు → విశ్రవసుడు; అతడు సుమాలి కుమార్తె కైకసిని వివాహమాడాడు: రావణుడు, కుంభకర్ణుడు, విభీషణుడు, శూర్పణఖ.

ప్రయాణంలోని ప్రదేశాలు, నదులు

కాండ	ప్రదేశం లేదా నది	అక్కడ ఏం జరిగింది
బాల	శోణ నది	విశ్వామిత్రుడు తన వంశ చరిత్ర చెబుతాడు
బాల	సిద్ధాశ్రమం	ఒకప్పుడు వామనుడి ఆశ్రమం; విశ్వామిత్రుని యజ్ఞం
బాల	విశాల	రాజు సుమతి రాకుమారులకు స్వాగతం పలుకుతాడు
బాల	గోతముని ఆశ్రమం	అహల్యకు విముక్తి
బాల	మహేంద్రగిరి	పరశురాముడు తపస్సుకు వెళ్తాడు
అయోధ్య	తామస	వనవాసపు మొదటి రాత్రి
అయోధ్య	వేదశ్రుతి, గోమతి, స్యందిక	గంగకు ముందు దాటిన నదులు
అయోధ్య	శృంగిబేరపురం (గంగ)	గుహుడు; సుమంత్రుని వెనక్కి పంపడం
అయోధ్య	ప్రయాగ	భరద్వాజుని ఆశ్రమం; తెప్పపై యమున దాటడం
అయోధ్య	చిత్రకూటం (మందాకిని)	భరతుడు పాదుకలు తీసుకుంటాడు
అయోధ్య	గిరివ్రజం	కేకయ రాజధాని; భరతుని మేనమామ ఇల్లు
అయోధ్య	నందిగ్రామం	భరతుడు ప్రతినిధిగా పాలిస్తాడు
అరణ్య	దండకారణ్యం	విరాధుడు; శరభంగుడు, సుతీక్ష్ణుడు, అగస్త్యుడు
అరణ్య	పంచవటి (గోదావరి)	అగస్త్యుని సలహాతో పర్ణశాల; సీతాపహరణం
అరణ్య	జనస్థానం	ఖర, దూషణ, త్రిశిరులు, 14,000 మంది హతులు
అరణ్య	మతంగ మహర్షి ఆశ్రమం, పంప	శబరి
కిష్కింధ	ఋష్యమూకం	సుగ్రీవుని ఆశ్రయం; మతంగుని శాపం వాలిని అడ్డుకుంటుంది
కిష్కింధ	కిష్కింధ	వాలి, తర్వాత సుగ్రీవుడి రాజధాని
కిష్కింధ	ప్రస్తవణ పర్వతం	రాముని వర్షాకాల నివాసం
కిష్కింధ	ఋక్షబిలం	స్వయంప్రభ అన్వేషణ బృందానికి ఆహారం పెడుతుంది
కిష్కింధ	మహేంద్రగిరి	హనుమంతుని లంకా లంఘనం
సుందర	త్రికూట పర్వతం, అశోకవనం	లంక ఉన్న కొండ; సీత బందీ
సుందర	అరిష్ట పర్వతం	హనుమంతుని తిరుగు లంఘనం
సుందర	మధువనం	సుగ్రీవుని తేనె తోట (దధిముఖుడు)
యుద్ధ	నికుంభిల	ఇంద్రజిత్తు యాగం; లక్ష్మణుని చేతిలో హతుడు
యుద్ధ	ఓషధి పర్వతం, హిమాలయాలు	హనుమంతుడు తెచ్చిన ఓషధులు

కాండ	ప్రదేశం లేదా నది	అక్కడ ఏం జరిగింది
ఉత్తర	నైమిశారణ్యం (గోమతి)	రాముని అశ్వమేధం
ఉత్తర	సరయా నది	లక్ష్మణుడు, రాముల అంతిమ ఘట్టం

- వనవాసం: **14 సంవత్సరాలు**. భరద్వాజుని ఆశ్రమం మీదుగా **పుష్పక** విమానంలో అయోధ్యకు తిరుగు ప్రయాణం.

వివరణ

సగరుడు, గంగావతరణం. బాలకాండలో విశ్వామిత్రుడు ఈ కథను రామునికి చెబుతాడు.

- సగరుని రాణులు: **కేశిని** ఒక కుమారుడు **అసమంజసికి** జన్మనిచ్చింది; **సుమతి** (గరుడుడి సోదరి) 60,000 మందికి జన్మనిచ్చింది. ఈ వరం **భృగువు** మహర్షి నుండి వచ్చింది.
- అసమంజసుడు క్రూరుడు, బహిష్కరించబడ్డాడు. అతని కుమారుడు **అంశుమంతుడు** వారసుడయ్యాడు.
- **ఇంద్రుడు** అశ్వమేధ అశ్వాన్ని దొంగిలించాడు. ఆ 60,000 మంది **పాతాళం** వరకు తవ్వి, **కపిలునిపై** దాడి చేసి భస్మమయ్యారు.
- అంశుమంతుడు అశ్వాన్ని తిరిగి తెచ్చాడు. రాకుమారుల మేనమామ **గరుడుడు గంగాజలం** మాత్రమే వారి ఆత్మలను విముక్తం చేయగలడని అతనికి చెప్పాడు.
- సగరుడు, అంశుమంతుడు, **దిలీపుడు** విఫలమయ్యారు. **భగీరథుడు** తపస్సు చేశాడు; **బ్రహ్మ** గంగను అనుగ్రహించాడు; **శివుడు** ఆమెను తన జటాజూటంలో పట్టుకున్నాడు.
- ఆమె **జహ్ను** మహర్షి యజ్ఞాన్ని ముంచెత్తింది; ఆయన ఆమెను తాగేసి మళ్ళీ విడిచిపెట్టాడు: **జాహ్నువి**. ఆమె బూడిదను చేరి ఆత్మలకు విముక్తి ఇచ్చింది.

తెలుసుకోవలసిన రాజులు, ఒక్కొక్కరికి ఒక వాక్యం

రాజు	గుర్తుంచుకోండి
ఇక్ష్వాకుడు	వైవస్వత మనువు కుమారుడు; స్థాపకుడు
నిమి	ఇక్ష్వాకుని కుమారుడు; విదేహ వంశ స్థాపకుడు
త్రిశంకుడు	విశ్వామిత్రుని ద్వారా సశరీర స్వర్గం
హరిశ్చంద్రుడు	పురాణాలలో త్రిశంకుని కుమారుడు; సత్యవ్రతం
మాంధాత	యువనాశ్వని కుమారుడు; సార్వభౌముడు
సగరుడు	అశ్వమేధ యాగం; 60,000 మంది కుమారులు
భగీరథుడు	గంగను భూమికి దించాడు
కకుత్స్థుడు	వృషభ రూపంలోని ఇంద్రునిపై ఎక్కాడు ("కకుత్" = మూపురం)
రఘు	వంశానికి పేరు ఇచ్చాడు; విశ్వజిత్ యాగంలో సర్వస్వం దానం చేశాడు
అజాడు	ఇందుమతిని వివాహమాడాడు; దశరథుని తండ్రి
దశరథుడు	ముగ్గురు రాణులు; ఋష్యశృంగునిచే పుత్రకామేష్టి

వాల్మీకి జాబితా పొడవైనది. వివాహ సమయంలో వశిష్ఠుడు ఇక్ష్వాకు వంశక్రమాన్ని, జనకుడు తన వంశక్రమాన్ని చదువుతారు.

వాల్మీకిలో **అజుని తండ్రి నభాగుడు**; కాళిదాసు అజుని రఘు కుమారునిగా చెబుతాడు. **అజుడు దశరథుని తండ్రి** అనే విషయంలో రెండూ ఏకీభవిస్తాయి.

జనకుని వంశం.

- వశిష్ఠుని శాపంతో **నిమి** శరీరాన్ని కోల్పోయాడు; వంశం **విదేహ** ("దేహం లేనిది"). అతని శరీరం నుండి **మిథి** ఉద్భవించాడు, అందుకే **మిథిల**, **జనకుడు** ("జన్మించినవాడు") అనే పేర్లు.
- ప్రాస్వరోముని తర్వాత **సీరధ్వజుడు** ("నాగలి పతాకం గలవాడు") మిథిలను పాలించాడు, **కుశధ్వజునికి సాంకాశ్య** లభించింది.
- సీత: జనకుడు యజ్ఞ భూమిని దున్నుతుండగా నాగలి చాలులో దొరికింది; **జానకి, మైథిలి, వైదేహి, అయోనిజ**.

విశ్వామిత్రుని వంశం, ప్రదేశాలు. కుశుడు → కుశనాభుడు → **గాధి** → **విశ్వామిత్రుడు**. ఆయన సోదరి **సత్యవతి కౌశికి** నదిగా మారింది. **పుష్కర** తీర్థంలో ఆయన **శునశ్శేపుని** కాపాడాడు.

రావణుని కుటుంబం, లంక.

- **లంకను విశ్వకర్మ త్రికూట** పర్వతంపై నిర్మించాడు. మొదట మాల్యవంతుడు, సుమాలి, మాలి అక్కడ నివసించారు; తర్వాత **కుబేరుడు** పాలించాడు, రావణుడు అతన్ని **అలకాపురికి** తరిమి **పుష్పకాన్ని** స్వాధీనం చేసుకున్నాడు.
- రావణుని భార్య **మయుని** కుమార్తె **మండోదరి**; కుమారుడు **ఇంద్రజిత్తు**. కుంభకర్ణుని భార్య **వజ్రజ్వాల**. విభీషణుని భార్య **సరమ**. శూర్పణఖ భర్త **విద్యుజ్జిహ్వ**ను, రావణుని చేతిలో హతం చేశాడు.

తర్వాతి తరం, వారి నగరాలు (ఉత్తరకాండ).

రాకుమారుడు	కుమారులు	నగరాలు
రాముడు	కుశుడు, లవుడు	కుశావతి, శ్రావస్తి
భరతుడు	తక్షుడు, పుష్కలుడు	తక్షశిల, పుష్కలావతి (గాంధారం)
లక్ష్మణుడు	అంగదుడు, చంద్రకేతువు	అంగదీయ, చంద్రకాంత (కారుపథం)
శత్రుఘ్నుడు	సుబాహుడు, శత్రుఘాతి	మధుర (మధుర), విదిశ

సంప్రదాయం ప్రకారం నేటి ప్రదేశాలు.

ఇతిహాస ప్రదేశం	నేడు ఎక్కడ అని చెబుతారు	గమనిక
అయోధ్య	అయోధ్య, ఉత్తరప్రదేశ్	సరయూ తీరంలో
మిథిల	ఉత్తర బిహార్, దక్షిణ నేపాల్	విదేహ దేశం
ప్రయాగ	ప్రయాగ్ రాజ్	త్రివేణీ సంగమం
చిత్రకూటం	ఉత్తరప్రదేశ్-మధ్యప్రదేశ్ సరిహద్దు	మందాకిని తీరంలో
పంచవటి	నాసిక్ , మహారాష్ట్ర	గోదావరి తీరంలో
కిష్కింధ, పంప	హంపి-ఆనెగొది, కర్ణాటక	తుంగభద్ర తీరంలో
సేతువు (భారత కొన)	పాంబన్ ద్వీపంపై రామేశ్వరం	రావణ వధ తర్వాత రాముడు శివుని పూజిస్తాడు
సేతువు (లంక కొన)	మన్నార్ ద్వీపంపై తలైమన్నార్	ఆడమ్స్ బ్రిడ్జ్ (Adam's Bridge)
రావణుని జన్మస్థలం	గ్రేటర్ నోయిడా సమీపంలోని బిస్రఖ్	స్థానిక విశ్వాసం మాత్రమే
మండోదరి పుట్టిల్లు	మందసౌర్ (ప్రాచీన దశపురం), మధ్యప్రదేశ్	స్థానిక విశ్వాసం మాత్రమే

ఆంధ్రప్రదేశ్ కోణం

- **ఒంటిమిట్ట** (వైఎస్ఆర్ కడప జిల్లా): **కోడండరామాలయం**; రాముడు, సీత, లక్ష్మణులు **ఒకే శిలలో** చెక్కబడ్డారు. దాహంతో ఉన్న సీత కోసం రాముడు బాణంతో భూమిని తాకగా **రామతీర్థం**, **లక్ష్మణతీర్థం** ఏర్పడ్డాయని స్థానిక సంప్రదాయం. చోళ, విజయనగర కాలపు నిర్మాణం; ఫ్రెంచ్ యాత్రికుడు **టావెర్నియర్** ప్రశంసించిన **32 స్తంభాల** రంగ మండపం. 2015 నుండి రాష్ట్ర **శ్రీరామనవమి** వేదిక, **టీటీడి (TTD)** ఆధీనంలో ఉంది.
- **లేపాక్షి** (శ్రీ సత్యసాయి జిల్లా): జటాయువు ఇక్కడ పడిపోయాడని, రాముడు "లే, పక్షి" (లే, పక్షి) అన్నాడని స్థానిక సంప్రదాయం. వీరభద్రాలయం **విరూపన్న**, **వీరన్న** నిర్మించిన 16వ శతాబ్దపు విజయనగర కట్టడం.
- **అంజనాద్రి**: తిరుమల సప్తగిరులలో ఒకటి; **2021లో టీటీడి** దీన్ని హనుమంతుని జన్మస్థలంగా ప్రకటించింది. కర్ణాటక సంప్రదాయం అంజనాద్రిని **ఆనెగొది** (హంపి) సమీపంలో ఉంచుతుంది.
- **భద్రాచలం, పర్ణశాల** ప్రదేశం ఇప్పుడు **తెలంగాణలో** ఉన్నాయి.
- **విజయపురి** (నాగార్జునకొండ, క్రీ.శ. 3వ శతాబ్దం) **ఆంధ్ర ఇక్ష్వాకులు** పేరు పంచుకుంటారు కానీ రాముని వంశం కాదు.

తరచూ చేసే పొరపాట్లు

X "దశరథుని తండ్రి రఘు." ✓ **అజాడు**.

X "సగరుడు గంగను భూమికి తెచ్చాడు." ✓ సగరుని ముని మనుమని కుమారుడు **భగీరథుడు**.

X "సగరుని అశ్వాన్ని రావణుడు దొంగిలించాడు." ✓ **ఇంద్రుడు** దొంగిలించాడు.

X "సగరుని 60,000 మంది కుమారులు కేశినికి జన్మించారు." ✓ **సుమతికి**; కేశిని అసమంజానికి జన్మనిచ్చింది.

X "జనకుని తమ్ముడు సుధన్వుడు." ✓ **కుశధ్వజుడు**; సుధన్వుడు జనకుడు వధించిన సాంకాశ్య రాజు.

X "అయోధ్య గంగ తీరంలో ఉంది." ✓ **సరయూ నది** తీరంలో.

X "సూర్యవంశాన్ని రఘు స్థాపించాడు." ✓ **ఇక్ష్వాకుడు**; రఘు రఘువంశం అనే పేరు మాత్రమే ఇచ్చాడు.

X "హనుమంతుడు మహేంద్రగిరి నుండి తిరిగి దూకాడు." ✓ మహేంద్రగిరి నుండి వెళ్ళాడు, **అరిష్ట** పర్వతం నుండి తిరిగి వచ్చాడు.

X "కిష్కింధ కావేరి తీరంలో ఉంది." ✓ సంప్రదాయం దాన్ని హంపి సమీపంలో **తుంగభద్ర** తీరంలో ఉంచుతుంది.

X "రామేశ్వరం మన్నార్ ద్వీపంపై ఉంది." ✓ **పాంబన్** ద్వీపంపై; తలైమన్నార్ మన్నార్ ద్వీపంపై ఉంది.

త్వరిత పునశ్చరణ

- వైవస్వత మనువు → ఇక్ష్వాకుడు → కకుత్స్థుడు → దిలీపుడు → రఘు → అజాడు (ఇందుమతి) → దశరథుడు.
- సగరుడు: ఇంద్రుడు అశ్వాన్ని దొంగిలించాడు; పాతాళంలో కపిలుడు; సుమతి 60,000 మంది; గరుడుని సలహా; భగీరథుడు; జాహ్నువి.
- నిమి → మిథి (మిథిల) ... హ్రస్వరోముడు → సీరధ్వజ జనకుడు (సునయన), కుశధ్వజుడు (సాంకాశ్య).
- బ్రహ్మ → పులస్త్యుడు → విశ్రవసుడు + కైకసి (సుమాలి కుమార్తె) → రావణుడు, తోబుట్టువులు.

- శోణ, సిద్ధాశ్రమం (వామనుడు), విశాల (సుమతి), పుష్కర (శునశ్శేపుడు), కౌశికీ (సత్యవతి).
- తామస → వేదశ్రుతి, గోమతి, స్వందిక → శృంగిబేరపురం (గుహుడు) → ప్రయాగ → చిత్రకూటం (మందాకిని).
- పంచవటి (గోదావరి), జనస్థానం, మతంగాశ్రమం, ఋష్యమూకం (మతంగుని శాపం), ఋక్షబిలం.
- వెళ్ళింది మహేంద్రగిరి నుండి, తిరిగి వచ్చింది అరిష్ట నుండి; నికుంభిల; హిమాలయాల నుండి ఓషధులు; నైమిశారణ్యంలో (గోమతి) అశ్వమేధం.
- నేడు: పంచవటి నాసిక్; కిష్కింధ హంపి; రామేశ్వరం పాంబన్ ద్వీపంపై; తలైమన్నార్ మన్నార్ ద్వీపంపై; బిస్రఖ్.
- ఏపీ: ఒంటిమిట్ట (ఒకే శిల, రామతీర్థం, 32 స్తంభాలు, టీటీడి 2015); లేపాక్షి; అంజనాద్రి (టీటీడి, 2021).